

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Band: 43 (1929)

Artikel: Vischnancas ca existan betga ple
Autor: [s.n.]
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-199798>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 30.09.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

morts gio Ziran a satarar els là. Igl caluster da Mathon de easser ia enea gio gl' Plan Curtgegn a ver clamo giâu a quel da Ziran:

«Tgeava lung a tgeava lô,
Gl'e mort nov cugl meas quino!»

2.

Quels da Lohn manaven ear gio Ziran ils morts. En gi erin er is cun ena tgargia. Sut la vischnanca vevin pears egn, cun d'ir gio d'en riaven. Els tgattan betg' adagur egl a van anavant. Cugl turnan, vezin igl um pears sasand giâu segl rieven a fimand la pipa!

3.

Quels da Clugen (Clugin) navan da lez tains ear cun suma. Ena daman cugl vutan ir, manca en cumpogn. Els van a clamar el. La dunna vean sela faneastra a gi, ch'igl seas um stetti betga bagn. — Els van. — La sera, cur ch'els turnan, el igl cumpogn schon sataro.

4.

A Lohn dela la pesta easser stada fitg terribla. Igl mureva giâu gliat, ch'igl era ena sgrischur. Da que tains vivevan a Lohn dus frars ad ena sora culla schlatta Clopath. Cur la pesta e vegnida, en' ils dus frars fugis ora Valoja (aclas da Lohn). La sora e stada agn vischnanca. Mintgagi purtavla segl olt da Sumapunt, no' ch'in va oragio Valoja, damaglear als frars. Els vegnevan lura aintasei a prendevan egl. Quegl e ia en tains. En gi ela nuta vegnida la sora. Ils frars en turnos a Valoja. Igl savund ad igl tearz gi veanl' ear betg. Qua sentemin ils frars a gin l'egn a l'oter: «Mo tgi sa, scha la sora e forza morta? Nus lagn ir giâu agn vischnanca, vomigl scogl' vut.» Els van giâu a tgattan la sora morta agn tgea. La vischnanca era tut mort' or. — Ils dus frars en dentant mitschgeas, han samarido a radetg seipuspe la vischnanca da Lohn. Anc oz han ils blears da Lohn la schlatta Clopath. Quei de easser ena tgosà vera.

Egn dils frars e ear mort, a l'oter era sulet ple a Lohn. El ha radetg sei la vischnanca da nievmeng.

Vischnancas ca existan betga ple.

1.

La vischnanca da Donath era da vigl davains gl' ual, da Bargias, als pros numnos oz «Clis Scarsuir». Avant pocs onns deni anc ver via en gatter là cun da far veia. En um leva prender sei igl gatter ad

ir aintagiau alla rusna sut quel, mo ils oters han betga do tier quegl. La rusna e gnida cuvertada. Suainter da quella ha nign fatg ple enzatge, per catar fastezs dalla vischnanca viglia.

Dil tains, ca Donath era orlà, pretendevin quels da Ziran la vischnanca per els a levan betga schar ella alla Muntogna. Igl ha do en prozess. Quels da Donath han allura, per betga ir tier Ziran, banduno la vischnanca a biagea sei ena nova plenaint, noca 'la stat anc oz.

Or igl Clis Scarsuir degl ear dar strign. In odi là fender lenna, sch'in passi a las dudesch da notg.

2.

La vischnanca da Reschen (Reischen) era davigl ordavor gl' ual, ca curra speras giau. In vez' anc oz la miraglia dallas tgeas viglias sela riva dretga dall' ava. Probabel, ca la vischnanca viglia e mort' or digl tains dalla mort nera.

3.

Sen l'alp Annarosa, sur Danis sper la veia viglia vezin ruegnas da tigas. In numna quellas ruegnas «casaretschs». Avant 100—150 onns era selà l'alp da tgoras a gneva cascho là cun latg tgora. Oters pretendan, ca la veia dils Romans passavi là a quellas ruegnas date-schan ord a lez tains.

4.

A Mandalan, en lia tranter Pazen a Farden era davigl en mulegn. Da quel ha anc satania tschen oz igl verset:

Mulegn da Mandalan,
Cul ha ava, sch'hal betga gran.

5.

Alla val tranter Mathon a Vargistagn sut la veia er' avant ca. 50 onns ear anc en mulegn. Cun quei ch'ils êrs en is anavos, hani calo da moler. Enturn ils 1870 hani vendia ils biêtgs ad en Eugster, igl qual ha pria la lenna a tratg ella gio per l'ava tochen gio Valtschiel. Ve Scarvens hal allura biagea cun quella lenna ena tgea. Igl davos possesur digl mulegn e sto Adam Item.

6.

Ferrera veva ple davigl ear en mulegn. Anc oz gini alla part dalla vischnanca, no' ch'igl mulegn e sto, «ils Mulegns». Avanca gl'han en-

tschiet cullas minas a Ferrera semnavin la ear garnezia. Suainter el igl clima gnia ple ruch, per quegl ch' igl han taglea or blear gold. Ussa semnin nign gran ple.

NB. Davains Cresta d'Avers gini ear ch'igl segi sto en mulegn.

Ruegnas da casteals a stgazis

1.

La ruegna digl casti da Fardün e tut surcarschida cun zespat a ttaglias. Ella formescha en tarment bot dalla furma den tgeghel, igl «Bot git». Là, alla ruegna de easser en stgazi. Ple ch'egn ha schon tgavo da notg agn que bot, tartgand da gnir giau segl stgazi.

Egn da Ziran sasiemgna ena notg, ch'el vegi cato igl stgazi da Fardün. El va a raquinta igl siemi ad en amitg. Els sa laschan giau, dad ir ena notg a tgavar or igl stgazi. En vaschegn vean sesur quei. Ils dus tgeavastgazis van ena notg ad entschevan a tgvar. Igl va betga gi, ch'igl vean davogl' bot nasei en tarment um cun aint en caput ad en cudesch sut bratsch. Ils nos curaschus umens san betga earvar la bucca dalla tema, laschan star la lavur a fuin, quei chi pon. — Igl um cugl cudesch era lur bun vaschegn cun ena êssa sut bratsch.

2.

Alla ruegna da Balenburtg (Bärenburg) e ear en stgazi zupo an en begl. En buc vigl a bargalia stat segl begl a pertgira igl stgazi.

Se Surmir vevin ear udia da que stgazi. En per giuvens vessan gia cuveda dad ir giau pigl stgazi. Mo igl era gnia getg ad els den prear, ch'els stotgien ir giau a turnar an ena notg. — Els prendan satgs a samettan ena sera sen viedi. Sainza gnir mulestos, rivin a Balenburtg tier igl begl, vesan betg igl buc a prenden mintgegn ses satg plagn daners. Immediat turnan els sur Andeer-Ziran a sei se las aclas da Ziran, numnadas Sameast. Cun quei ch'igl eran fetg stanchels, eni samess giau per pussar. Sainza sapartertgear sadurmaintin, ils satgs cun daners sco plimatschs, sut il tgea. Mo disfurtuna! Cur els sadeschdan, egl cler gis, ad ils satgs cun daners en davent. «O fussian empo is anvant,» clomen els tut desperos.

3.

Agl casti sur Reschen e ear en stgazi, ch'ena giuvna an alv pertgira.

4.

Ena caplutta viglia e a Pazen, mo sa oz betga servir ple tier survetsch divin.

5.

Ainta Sutsessa, ena val davains Casti, vevin dus luvraints cato ena avagna d'or. Els vevan schon lujea tier da cular igl or sut en tschaingel sur igl mulegn da Donath, cugl Landrichter e vagnia sesur la tgosà. El ha scumando ad els, da tgavar anavant, sainza dar part naua a co agli cumegn. Ils dus luvraints han sen quei cuverto l'avagna e mena ple getg ad enzatgi, no ca ella segi.

6.

Sut ena muschna a Mathon de ear easser in stgazi. Agn que lia, no' ch'igl stgazi e sutaint, mena stat nev. Blears da Mathon han observo quegl. En um vigl gi: Sch'in va la notg da Nadal allas dudesch agn que lia a tgeava, tschattin igl stgazi.

Butatsch cun îls.

Agn Schons drovin quella expressiun per en buab empo sfarfatg. Igl raquintan ear istorgias digl butatsch cun îls:

1.

En um da Mathon e vegnia ena notg nada Lohn. Cur el vean agl Rung, cluza cunenea enzatge gross, malpirvo gio digl bot alla veia, gest avant el. Igl va allura anavant giau ad agl gold. Igl um ha temia stermentus a gi betga stgia passar ple quella veia da notg. El carteva ferm, ch'igl segi sto igl butatsch cun îls.

Oters gin, ch' igl segi sto dus tres maschels a femnas ca vevan satgappo.

2.

Unfants, ca tgiravan agl «Pessen» davains Ziran la biestga han ear via da cler beal gi cluzand orda las tgaglias giau agl stradun enzatge radund. — La gliat manageva, ca gl'eri ear igl butatsch cun îls.

Umens fermes.

1.

Ve Vargistagn viveva da tains vigls en um fermezias, Michel da schlatta. El era mester. Dus terment quaders, ch'en anc oz an ena tigra sellas aclas, del ver purto sulet orase digl gold.

En' otreia luvravel tier en pur ve d'en clavo nov. Da que tains vevin ils mesters igl dretg da prender entand lenna (stealas) cun els a tgea da miezgi. Igl pur, tier igl qual Michel luvrava, gi ad el en gi da miezgi: «Oz sas prender quei ca ti pos purtar.» Michel dat aint la siir agl lenn la spada, ch'era gest taglea or, ad olz' el cun en man. Igl pur surstat a gi: «Mo quei e ampo blear, que lenn seia betga schar prender, jau ve nigns oters tier que diever.» Michel ri a rispunda: «Tei has getg, ca possi prender quei ca possi purtar, mo per quella via schar.» El e lura ia sainz' igl lenn.

2.

Sen l'alp gl'Oberst sur Mathon er' ena en sagnun fermezias dalla Tumgliasca. En per purs eran perveia d'ena tgosetta malcuntaints cun el a van sen l'alp. Igl sagnun schmina, tge ch'igl vigilian, cur ch'els rivan agn tigia. El va agn tschalêr a turna cun duas sanans latg, agn mintga man egna, sco quei fuss nut, schand ad als purs: «Les beber latg?» Culs purs vezan quegl, peardin la curascha a turnan engiau, sainza gir enzatge agl sagnun.

3.

En um ferm vivev' avant onns ear a Casti. (Wieland vev' el num.) El nav' en gi ora Tusan. Dafor l'amprema punt antopel umens da Donath, ca vignan cun lenna. Egn veva en tarment bloc, a cargea quel cugl tgea grias anavos. «Tge, tge fas qua, da cargear cugl tgea grias anavos?» dumond' el. «O, 'l era megna greav, a jau ve betga pudia volver el anavant.» «Spetga, quegl e prest fatg» gi Wieland, daschleia igl bloc, dat aint la siir a miez a volv' el cun en man sco da far nut. Lura leiel puspe igl bloc a va. Cul e ia en toc turnal a cloma: «Spetga, ti savesti pearder la siir, jau vi anc dar aint ella ple bagn.» Igl pur spetga, Wieland vean na a dat aint la siir tochen se tier gl'il. «Vurdà, cas pudeias trer or ella, cu's essas a tgea,» gil anc cun buca riainta, avanc ir. — Igl nos pur va, riva a Donath, mo radi nunpussevel or la siir. El clom' an' agid vaschegns, adumbattem, la siir stat agl lenn — El sto prender a rasgear or ella.

Que um era vegnia tochen sen passa 80 onns. El veva en biêdi da 20 onns, ear en ferm cherli. (Gieri Hosang, mort 1910.) En gi sa-

sevel avant la tgea a Donath sen en tschep da lenna. (El era marido gio Donath.) Igl seas bièdi era speras. Igl vigl gi agl giuven: «Via na a tir' igl croc cu' me, tei es en giuven ferm.» Igl tat mett' igl man segl schanugl, porsch' igl det agl giuven a lascha trer quel, tant scol vut. Quei ninzegia nut, igl giuven gnanc muainta igl det da seas tat. Ple tard e Gieri Hosang ear vegnia en um fermezias. El pudeva tener ena vatga, sch'el tgappava an ena tgomb' ad ella.

4.

A Vargistagn viveva digl tains dils Franzos en giuven bagn carschia a stermentus ferm, Hans Beeli. El e mort ca. 1850 an ena vigliadegna da pass' 80 onns.

En gi eral ia gio Suttessa per far starnem. El sdrapa en tarment ponn pissung a port' el se per la senda tessaglias a malsira (Sut stgenlas) sei als pros. Cul fierà là giâu igl ponn, per pussar, stat igl ô Riedi da Vargistagn davo el a gi: «Has gia greav, Hans?» «Ea avunda.» «Scheia, ussa via erer, ca ti ses ferm, ti has ear anc purto me.» «Ti deschmaladia Schelm, vol ca ta sturneschi, marét fussti!» gi Hans vilo. Mo el era tant en prus, ca l'ha fatg nut agli Riedi. Quel veva gia sapalendo davos ved' igl pon a sa scho purtar sei. Se Vargistagn hani paso igl pon pissung, ad el pasava 18 réps, ca. 300 funds (1 rep = 16 funds). Ena istorgia propi vera.

5.

En frar digl Hs. Beeli, Gion Beeli, nava da seat onns gio Ziran per ena curtana sal (8 funds), vegneva se Prada sut Vargistagn, no'ca si mamma luvrava, fiereva igl satg velà a tatava si mamma sen pes. Ascheia targieven nossas mammas viglias sei umens fermes!

6.

Ve Lohn vevin dus geniturs en feagl da 20 onns. Els vevan anc scho luvrar nut el a schevan ad el «igl buab». En gi d'atun gini ad el: «Oz sas ear gnir a gidar culla meas.» Els van giâu sut Lohn a targien ena tgargia meas. Cun quei ch'igl êr era fri tess, stuevin tener la tgargia tochen alla veia. Igl buab gi: «Oz vi jau tener.» El va vei sut la tgargia a cupetg' ella ansei, schi prest sco'gl bab entscheva a schar trer ils bos.